

اک کھوجی دیاں تن کھوجاں

Ek Khoji Diyan Tin Khojan

[Wasfah Muqadas](#)

wafahmuqadas@gmail.com

M.S Scholar-Urdu, University of Sialkot, Sialkot, Pakistan

KEYWORDS

Language
Literary Capital
Story Telling
Reflection
Researcher

DATES

Received 03-09-2022

Accepted 05-10-2022

Published 29-12-2022

QR CODE

ABSTRACT

A writer of any language works hard to keep himself alive. Punjabi language is counted among the oldest languages of the world. Like every other language, the early literary capital of Punjabi language is in poetry. Which mostly consists of storytelling. This article is also a reflection of the efforts of such a researcher, which he has done with respect to different genres of Punjabi language. Nowadays, Punjabi language researcher Dr. Akbar Ali Ghazi is an important researcher. Three of his books are discussed in this article.

DOI:

<http://journals.mehkaa.com/index.php/negotiations/article/view/86>

تلخیص:

کسی بھی زبان کا لکھاری خود کو زندہ رکھنے کے لیے خوب محنت کرتا ہے۔ پنجابی زبان کا شمار دنیا کی قدیم زبانوں میں ہوتا ہے۔ ہر زبان کی طرح پنجابی زبان کا ابتدائی ادبی سرمایہ شاعری میں ہے۔ جس میں زیادہ تر قصہ گوئی پر مشتمل ہے۔ یہ آرٹیکل بھی ایک ایسے محقق کو کاوشوں کا آئینہ دار ہے جو انھوں نے پنجابی زبان کی مختلف صنفوں کے حوالے سے کی ہیں۔ عصر حاضر میں پنجابی زبان کے محقق ڈاکٹر اکبر علی غازی ایک اہم محقق ہیں۔ اس آرٹیکل میں ان کی تین کتابوں کو زیر بحث لایا گیا ہے۔

پنجابی زبان و ادب دا اک جیوند جاگد ادب اے جہدے بارے نویاں نویاں کاہڈاں روز سامنے آندیاں رہندیاں نیں۔ شاعر اں تے نثر نگاراں دا کم مڈھلا اے پر ایس کم نال واقفی نقاداں تے کھوج کاراں دے ادھم نال ای ملدی اے۔ پنجابی شاعری دا کھوج کھرا صدیاں پچھے اپڑ جاندا اے پر کھوج تے پرکھ دے کم نے پچھلی ادھی صدی وچ بہتازور پھڑیا اے۔ کھوج تے پرکھ دے کھیتر وچ ضلع سیالکوٹ وی کسے ضلعے نالوں گھٹ نہیں۔ ایس ضلعے وچ سلیم گئی، ڈاکٹر عادل صدیقی، ڈاکٹر محمد بشیر گورایا، ڈاکٹر افتخار سلہری تے ڈاکٹر اکبر گورایا ہوراں ورگے کھوجی ماضی قریب تے آج دے دور وچ اپنا حصہ پانچکے نیں یا پارہے نیں۔ ایسے ڈھانی دا اک فرد ڈاکٹر اکبر علی غازی وی نیں۔ اوہناں دا تحقیقی تے تنقیدی کم مان جوگ اے۔ خوشی والی گل اے پئی اوہناں دا تعلق سیالکوٹ ورگی تاریخی بستی نال اے۔ تذکرہ نگاری دے حوالے نال اوہناں نوں پنجابی قلمکاراں دی نظر وچ بڑی مانتا حاصل اے۔ مولا بخش کشتہ دے ”پنجابی شاعر اں دا تذکرہ“ توں شروع ہون والا تذکریاں دا ایہہ سلسلہ آج کافی اگے ودھ چکیا اے۔ ایس حوالے نال ویکھیا جائے تے چار قسم دیاں کوششاں سامنے آندیاں نیں۔ اک اوہ تذکرے نیں جنہاں نوں تذکرہ نگاراں نے خود تذکرہ آکھیا اے بھادیں اوہ تذکرے دیاں فنی لوڑاں پوریاں نہ وی کر داہو وے۔ دو بے نمبر تے اوہ تذکرے نیں جنہاں نوں مصنف اں نے تاریخ یا ادبی تاریخ داناں دتا اے۔ تہی قسم وچ اوہ کتاباں شامل نیں جنہاں وچ نقاداں تے محققاں دے تحقیقی تے تنقیدی مضمون چھپے ہندے نیں، جنہاں وچ شاعر اں دی حیاتی، کتاباں تے شعری خوبیاں بارے چانن پایا گیا ہندا اے۔ ایس سلسلے دی چوتھی کڑی اوہ چھپے یا ان چھپے مضمون نیں جیہڑے وکھ وکھ کتاباں، رسالیاں تے جریدیاں لئی لکھے جانے نیں جنہاں وچ شاعر اں، نثر نگاراں تے کھوج کاراں دے کم بارے دس پائی گئی ہندی اے۔ ایس ہتھلے لیکھ وچ آج دے ای اک کھوج کار دی گل کہیتی گئی اے جنھے چو نہہ قسماں دیاں تذکریاں دے حوالے نال اپنے قلم دے گھوڑے دوڑائے نیں۔

میری مراد ڈاکٹر اکبر علی غازی اے۔ سیالکوٹ دے جم پل ایہ کھوج کار 12 دسمبر 1971ء نوں سو جو وال ڈاکخانہ کوٹ نیناں تحصیل شکر گڑھ وچ پیدا ہوئے۔⁽¹⁾ بعد وچ ایہ خاندان سیالکوٹ دے لاگے پنڈ چھبیلپور وچ آن وے۔ میٹرک تک پڑھائی کر کے فوج وچ بھرتی ہوئے۔⁽²⁾ او تھے ای ایم فل تک پڑھائی کہیتی، چار کتاباں لکھیاں تے بی ایڈ وی کہیتا۔ 2011ء وچ ریٹائر ہوئے، 2012ء وچ پنجاب سرورس کمیشن دا امتحان پاس کر کے گورنمنٹ ڈگری کالج ملک وال ضلع منڈی بہاؤ الدین وچ پنجابی دے لیکچرار تعینات ہوئے۔⁽³⁾ اوہناں اردو تے پنجابی وچ تحقیقی تے تنقیدی مضمون لکھے، کتاباں لکھیاں تے شاعری وی کہیتی۔ اوہناں دیاں چھپیاں کتاباں دی تعداد 13 تک اپڑ چکی اے جدوں کہ 10 مضمون ایچ ای سی ولوں منے جا چکے تحقیقی جریدیاں وچ چھپ چکے نیں۔ اوہناں دیاں تن کتاباں نوں ایچ ای سی تحقیقی مضموناں دادر جہ وی دے چکی اے۔ ذیل وچ اوہناں دیاں صرف تن اوہناں کتاباں دا ذکر کیتا جا رہیا اے جنہاں نوں پنجابی شاعر اں دا تذکرہ قرار دتا جا سکدا اے۔ ایہناں کتاباں دے ناں نیں:

۱۔ ماں بولی دے وارث، ۲۔ ملکووال دے ہیرے، ۳۔ قصہ سوہنی مہینوال دی روایت

ماں بولی دے وارث اوہناں دی دوجی کتاب اے جیٹری 2005ء وچ محمد اقبال نجمی ہوراں نے 500 دی تعداد وچ چھاپی سی۔ محمد اقبال نجمی صاحب اپنی ذات وچ انجمن نہیں۔ تحقیق، تنقید، شاعری، ادارت تے ادبی پروگرام کروان وچ ایہناں دا اُچھا کردار رہیا اے۔ ایس کتاب اُتے چھاپن والے ادارے دانان فروغ ادب اکادمی تے پتہ 88 بی سیٹلائیٹ ٹاؤن گوجرانوالہ لکھیا ہویا اے۔⁽⁴⁾ ایس کتاب دا انتساب ”داداجی۔ دادی جی۔ ناناجی تے اباجی ہوراں دے نال“ کیتا گیا اے۔ ”اپنے دواکھر“ کتاب دا مقدمہ اے جہدے مڈھ وچ ای مصنف نے اپنی پنجابی نال جڑت بارے انج دس پائی اے:

"میں حیاتی دے ستویں ورہے وچ سماں جدوں میرے کئیں داداجی اللہ رکھا ہوراں دی واج پئی۔ ایس واج نوں میں شعور دی پہلی واج آکھتا واں۔ اوہ واج سی سخن دے وارث پیر وارث شاہ ہوراں دے بولاں دی واج سی تے ایس واج دارنگ نو یکلہا سی، داداجی ایس واج نوں میرے تیک اپڑا کے جنت واسی ہو گئے تے میں ایس واج نوں اپنا رستہ متھدیاں ہویاں اپنے ادبی تے فکری سفر نوں جاری رکھن دا پکا ارادہ کر لیا۔ (5)

کتاب وچ درجن بھر لیکھ شامل نیں جنہاں وچوں پہلا لیکھ "اللہ اے بس پیارا ای پیار" اے جیہڑا کہ صفحہ نمبر 9 توں 12 تک کھلریا ہویا اے۔ ایہہ اک تخلیقی کاوش اے جہدے وچ اللہ سوہنے دے انساناں لئی ستر ماواں نالوں ودھ پیار کرن والے پکھ نوں بیانیا گیا اے۔ ایس مضمون توں کتاب دی مڈھلی حمد داکم لیا گیا اے۔ ایس نثری حمدیہ لکھت دے چار صفحے نیں پرچارے ای ربی پیار وچ پُرچے ہوئے نیں۔ لگد اے ایہہ پیارا ای اوہناں دی حیاتی دا مقصد بن چکیا اے۔ آخری سطر اں پیش نیں:

"اللہ تعالیٰ جیہڑا پیارا ای پیار اے تے نور ای نور اے، اوہدے ڈر نال اوہدا آکھانن دی تھان اوہدی محبت، پیار تے شفقت دا جواب اُنج ای دیندیاں ہونیاں اوہدے نال محبت کرو تے اوہدی اتباع کرو تاں جے اللہ دی دھرتی تے ہر پاسے پیارا ای پیار کھنڈیا نظر آئے۔ ایہدے وچ ثواب وی بہتا اے تے سواد دی بڑا اے۔" (6)

ایس کتاب دا دوجا مضمون ”دلبر اپنے دی گل کرینے“ دے جہدے وچ میاں محمد بخش ورگے صوفی شاعر دی مشہور کتاب ”سفر العشق“ وچ بیان کیتی گئی اندر دی گل نوں بھالن دی کوشش کیتی گئی اے۔ ایس مضمون وچ شعری حوالے اک خاص ترتیب نال دتے گئے نیں جنہاں نال داستاں دا اک نو یکلہا پکھ اگھڑ کے سامنے آندا اے تے گل نتر جاندی اے۔ تیجے مضمون وچ ریاستی لہجے دے اک عظیم شاعر خرم بہاولپوری ہوراں دی حیاتی تے ادبی خدمتاں بارے چانن پایا گیا اے۔ ایس مضمون بارے گل کردیاں مصنف نے مینوں دسیا پئی اوہ اوس دور وچ بہاولپور کینٹ وچ نوکری کر رہے سن جدوں اوہناں سائیکل تے جا جا کے اوہناں دے محلے، بہاولپور دی مرکزی لائبریری تے دوجے اداریاں وچ جا جا کے تحقیق کیتی تے ایس مضمون نوں مکمل کیتا۔ خرم بہاولپوری ستاں زبانان وچ شعر کہندے سن۔ 28 صفحیاں تے کھلے ہوئے ایس مضمون دے 103 حوالے نیں۔

اگلا مضمون ”چوہدری نواب الدین گجر حیاتی تے لکھتاں“ اے جہدے وچ بجوات دے اک پنجابی شاعر دا تعارف تے درجن بھر کتاباں دا تعارف پیش کیتا گیا اے۔ انونجا صفحات دے ایس مضمون دے 20 حوالے نیں تے بنیادی ماخذوں توں استفادہ کیتا گیا اے۔ ”اک سچا عاشق رسول: مرزا تحقیق بیگ“ وچ کھرولیاں تحصیل ڈسکہ دے اک نعت گو شاعر دی حیاتی تے شاعری اُتے بھروسہ جھات پائی اے۔ ”عظیم نوشاہی سلسلے دا اک چانن ونڈ اتارا حضرت بابا گلو شاہ قادری نوشاہی“ وچ گل بات تے بابا جی دے بارے کیتی گئی اے پر شعری نمونے تارا سنگھ عاجز ورگے اُچ کوٹی پنجابی شاعر دے کلام وچوں دتے گئے نیں۔ اگلا مضمون ”پیر محمد الدین عاصی“ دے بارے وچ اے جہدے وچ میانی تحصیل سیالکوٹ دے مرحوم شاعر بارے پہلی واری گل بات کیتی گئی اے۔ ایس مضمون توں پتہ لگد اے پئی اوہ اردو، فارسی تے پنجابی وچ شاعری کر دے سن۔ ”اول حمد ثنا الہی دا تنقیدی ویروا“ اک تنقیدی مضمون اے جہدے وچ پنجابی ادب دی پہلی نثری حمدیہ کتاب بارے چانن پایا گیا اے۔ کتاب تے کتاب دے مصنف احسان اللہ طاہر ہوراں بارے گل بات وی کیتی گئی اے۔ ملتان لہجے دے اک شاعر ممتاز احمد شاہ اعظم ہوراں بارے چار صفحات اُتے گل بات کیتی گئی اے۔ ”حمد چراغ دلاں دا چانن“ دی اک تنقیدی لیکھ اے جہدے وچ محمد اقبال نجمی ہوراں دے پہلے پنجابی حمدیہ مجموعے بارے بھرواں چانن پایا گیا اے۔ اگلے لیکھ وچ سیالکوٹ شہر دے اک شاعر محمد ابراہیم دکھی عرف بلا سائیں بارے دس پائی گئی اے جدوں کہ ایس کتاب دا آخری لیکھ اک ترجمہ اے جیہڑا انگریزی توں پنجابی وچ ترجمہ کیتا گیا اے۔ کنیڈا دے شریف محمد ہوراں دے تحقیقی مضمون دا پنجابی وچ ”دین اسلام وچ تے عیسائی، یہودی روایات وچ عورت: حقیقت کیہ اے تے من گھڑت کیہ؟“ دے ناں نال ترجمہ کیتا اے۔ ایس مضمون دے مطالعہ توں بعد مینوں پتہ لگا پئی عورتاں نوں سب توں پہلاں تے سبھ توں بہتے حقوق دین والا دین اسلام اے۔ اپنے مضموناں دی نوعیت تے تحقیقی انداز دی وجہ توں ایس کتاب نوں میں تذکریاں وچ شامل کیتا اے۔

ڈاکٹر اکبر علی غازی ہوراں دا دو جات تذکرہ ”ملکوال دے ہیرے“ وے۔ ایس کتاب وچ ملکوال شہر تے اوہدے آل دوالے دے پنجابی شاعر ادا ذکر کیتا گیا اے۔ ایس کتاب دی پروف ریڈنگ ملک اکرم بابر ملک وال ہوراں کیتی، نظر ثانی پروفیسر حافظ محمد نذیر ہوراں فرمائی تے سرورق ابو محمد عبد اللہ ہوراں ترتیب دتا۔ ایس کتاب نوں مسعود کھدر پوش ٹرسٹ نے دو جات انعام دتا ہویا اے تے ایچ ای سی نے تحقیقی مضمون دا درجہ دتا ہویا اے۔ ایس کتاب وچ مرحوم تے حیات شاعر ادا کلام تے تعارف شامل اے۔ ایس حوالے نال گل ذکر جوگ اے پئی ملکوال اُتے ایس توں کوئی کتاب نہیں لکھی گئی سی۔ اہدے وچ مرحوم شاعر ادا وچوں اثنار صفی، میاں محمد حیات، سائیں غلام حیدر سیہو تراء، محمد ایوب صائم صفی، عاصی گیلانی، حکیم غلام رسول کھائی اڈا، ڈاکٹر محمد فاضل، غلام رسول گوجرہ، مستری محمد بخش، نذیر حسین شاہ، انعام الحق بٹھنڈوی، میاں جلال الدین جلال شہاروی، میاں سراج الدین سراج قادری، استاد عبدالکریم افضل تے نویں دور دے شاعر ادا میاں انیس احمد، حافظ محمد عمر ندیم تے منظور واصب⁽⁷⁾ ہوراں دا ذکر خیر

شامل کیتا اے۔ ایس کتاب وچوں صرف اک نمونہ کلام پیش کیتا جاندا اے جیہڑا کہ استاد عبدالکریم افضل ہوراں دا اے: اوہ لکھدے
نیں:

ہوٹھاں اُتے چپ دے جندرے نہ ہاواں نہ چیکاں
کس اَن ڈٹھے خوف دیاں پئے کر دے لوک اڈیکاں
کدی تے چنتا پٹ جھڑ دی اے کدی اے خطرہ بجلی دا
کس دن سکھ دا ساہ لیا اے باغ دیاں وسنیکاں
کس گردش وچ آ گئے سارے دعوے ہتھ شناساں دے
میرے کسے کم نہ آئیاں ایہ ہتھیاں دیاں لیکاں
سجناں خورے دل تیرے تے کیہ کجھ گذری ہوسی
لاش میری نوں موڈھا دتا آ کے جدوں شریکاں
لمی واٹ آساں دے پنڈ دی افضل لوکی دس دے
میت سدھراں دی نوں ہُن میں کتھے تیک دھریکاں (8)

ڈاکٹر صاحب موصوف دا تیجا تذکرہ ”قصہ سوہنی مہینوال دی روایت“ اے۔ ایہہ کتاب اوہناں دے پی ایچ ڈی دے
مقالے اُتے مشتمل اے جہدے وچ تفصیل فہرست مضامین، طبع زاد مثنوی ”مہینوال دی وار“، اشاعتی ادارے دیاں کتاباں دی
فہرست، کھوجکار دا تعارف تے ڈاکٹر ارشد اقبال ارشد ہوراں دا نکاجیہا تبصرہ ”جاندار کم“ دے عنوان نال لکھیا شامل اے۔ ایس
کتاب دے لکھن اُتے علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی اسلام آباد نے 2021ء وچ ڈاکٹر اکبر علی غازی ہوراں نوں پی ایچ ڈی دی ڈگری دتی
اے۔⁽⁹⁾ ایس کتاب دے 576 صفحے نیں تے اوہنوں پروفیسر ڈاکٹر ارشد اقبال ارشد ہوراں دے ادارے ”ادارہ پنجابی لکھاریاں
شاہدرہ“ نے چھاپیا اے۔ کتاب دا اہتمام ”اوہناں عاشقاں دے ناں کیتا گیا اے جنہاں مجازی عشق نوں حقیقی عشق دی منزل تک
اپڑن لئی پوری بنایا“⁽¹⁰⁾ ناں کیتا گیا اے۔

پہلے باب توں پہلاں چڑھاوا، تندھیر تے مڈھلی گل دے عنوان دا مصنف دا لکھیا ہویا دیباچہ اے۔ دیباچہ بڑا بھرواں اے
جہدے وچ مقالے بارے تقریباً سارا کجھ دس دتا گیا۔ ایس توں بعد پہلا باب ”قصہ کاری، تعارف، اہمیت تے روایت“ اے۔
ایہدے وچ سب توں پہلاں لفظ قصہ تے کہانی دے معنی دسے گئے نیں تے قصے دے آغاز، ارتقائے قصہ کاری دے دکھ دکھ پکھاں
اُتے چانن پایا گیا اے۔ قصہ کاری دے اصولاں تے خوبیاں بارے گل کرن توں بعد قصہ خوانی، قصہ کار تے قصہ گو، پلاٹ تے
کہانی، کردار نگاری، جذبات نگاری، واقعات نگاری تے فوق الفطرت کرداراں اُتے گل بات کیتی گئی اے۔ ایس توں بعد رومانی رنگ،
مقامی پن تے لوک ریتی عناصر دا جائزہ لیا گیا اے۔ قصے دیاں قسماں، موضوع تے صنف دے اعتبار نال دس توں بعد بیت، بینیت یا
بند، مثنوی، وار، ڈھولے، ڈرامے، سی حرئی، سوایا یا ڈیوڑھ، باراں ماہ، دوہڑے تے کبت وچ لکھے جان والے قصیاں دی دس پائی گئی

اے۔ مڈھلا قصہ تے اودھی زبان، یونانی قصہ، یورپی قصہ، ترکی، عربی، فارسی، ہندوستانی، سندھی، کشمیری، پشتو، بلوچی، براہوی تے بلتی وچ قصے بارے گل گیتی گئی اے۔ اردو ادب وچ قصہ کاری دی روایت وی بیان کیتی گئی اے۔

دو جے باب ”سوہنی مہینوال دی کہانی (فرق تے سانگے)“ دے پہلے حصے وچ قصہ سوہنی مہینوال دی مڈھلی کہانی بیان کیتی گئی اے۔ ایس حوالے نال سید ہاشم شاہ دے قصے سوہنی مہینوال دی کہانی نوں مختصر پر جامع انداز وچ بیان کیتا گیا اے۔ ایہدے وچ دسیا گیا اے جے کیہڑے کیہڑے شاعر نے اپنے قصیاں وچ کیہ کیہ وادھے گھالے کیتے نیں۔ ایس قصے نوں کہانی پن، دے اعتبار نال وی دیکھیا گیا اے تے قصے دے ایس پہلو نوں اجمالی انداز وچ دیکھیا گیا اے۔ ایسے باب وچ قصے دا کردار اں دے حوالے نال جائزہ لیا گیا اے۔ پہلے چوی مردانہ کردار، پندرہ زنانہ کردار تے یاراں ما فوق الفطرت کردار اں اُتے گل کیتی گئی اے۔ اگلے حصے وچ ایس قصے وچ ذکر کیتے جان والے مقاماں تے تھواں دی دس پائی گئی اے تے فرق دے گئے نیں۔ ایس سلسلے وچ دس مقاماں دا ذکر کرن توں بعد سوہنی مہینوال دے دفن ہون والیاں دکھ دکھ تھواں دا ذکر وی کیتا گیا اے۔ آخر وچ قصیاں بارے اسلوبیاتی تے لسانی حوالے نال گل بات وی کیتی گئی اے۔

مقالے دے تیجے باب وچ قصہ سوہنی مہینوال لکھن والیاں دا ذکر کیتا گیا اے، اوہناں دیاں لکھتاں اُتے چانن پایا گیا اے تے تنقیدی جائزہ لیا گیا اے۔ ایس باب دے دو حصے نیں۔ پہلے حصے وچ مڈھ توں لے کے قیام پاکستان تک جمن والے بیاسی شاعر اں دا ذکر کیتا گیا اے۔ 1947ء توں بعد والے حصے دے اگے دو درجے نیں۔ پہلے درجے وچ ترونجا شاعر اں تے اوہناں دیاں قصیاں دا تذکرہ کیتا گیا اے جدوں کہ ایناں توں بعد نثر وچ قصہ سوہنی مہینوال لکھن والے نوں شاعر اں دا ذکر کیتا گیا اے۔ ایس باب وچ کل 147 قلمکار اں دا ذکر کیتا گیا اے جنہاں وچوں 135 شاعر، پنج نثر وچ کہانی یا خلاصہ لکھن والے، تے ست تحقیقی مقالے لکھن والے قلمکار شامل نیں۔ مقالہ نگاراں نے وی کہانی پیش کر کے جائزہ لیا اے۔ ایس باب وچ سب توں پہلاں سید ہاشم شاہ داتے آخر اُتے شبنم اسحاق ہوراں دا ذکر کیتا گیا اے۔ مقالے دا چوتھا باب ”قصہ سوہنی مہینوال دا فکری جائزہ“ اے جہدے وچ قصے دے مجازی، حقیقی، صوفیانہ تے سماجی پہلو آں اُتے گل کیتی گئی اے۔ ایہتھے عنوان قائم کر کے کجھ پہلو بیان کیتے گئے نیں۔ حمد باری تعالیٰ، مناجات تے دعا، نعتِ رسول مقبول ﷺ، منقبت، مدح، تصوف، معرفت، لوک سیانف، عصری شعور، عشق، مقولہ شاعر، پیراں فقیراں تے گورو آں دا کردار، عاجزی، انکساری، کسرِ نفسی، وطن نال محبت، دیس پنجاب، خود کلامی، ناممکنات دا بیان، آہ و فغان، ہاڑے تے آخر تے مت دیاں گلاں دا عنوان قائم کر کے دکھ دکھ شاعر اں دیاں مثالیاں پیش کیتیاں گئیاں تے دسیا گیا جے قصہ سوہنی مہینوال وچ پائے جان والے سارے فکری دھارے ساڈے مذہب تے وسیب نال جڑے ہوئے نیں۔ مقالے دا پنجواں باب ”پنجابی قصہ سوہنی مہینوال دافنی جائزہ“ اے جہدے وچ مذکورہ قصے دے فنی پہلو آں دا جائزہ لیا گیا اے۔ ایہدے وچ اک پاسے تے قصے وچ پایاں جان والیاں فنی خوبیاں دی دس پائی گئی اے تے دو جے پاسے دسیا گیا اے جے ایہ قصہ کیہڑی کیہڑی صنف وچ

لکھیا گیتے وکھ وکھ صنفاں نال کئے کئے ایس داستان نوں مالامال کیتا۔ ایس باب وچ قصے دافکری جائزہ صنفی اعتبار نال، قصہ کاری دے پکھاں دے اعتبار نال تے کجھ ہور فنی قدراں دے حوالے نال لیا گیا اے۔ صنفی اعتبار نال مثنوی یا دوہرا، بیت یا بند، دوہڑا، ڈیوڑھا، سی حرئی، باراں ماہ، ستوارے، وار، رباعی، کبت تے بولی دا عنوان قائم کیتا گیا اے۔ قصہ کاری دے پکھاں دے حوالے نال کردار نگاری، مکالمہ نگاری، حقیقت نگاری، جذبات نگاری تے سراپا نگاری دے نمونے پیش کر کے چائن پایا گیا اے۔ تیجے حصے وچ تشبیہ، استعارہ، علامت، تمثیل، محاورہ، اکھان، صنعتِ تکرار، صنف منقوط، صنف غیر منقوط، قرآنی معارف تے لف و نشر دے عنوان قائم کر کے نمونے پیش کیتے گئے نیں۔

ایہہ اک تحقیقی کتاب اے جہدے وچ سوہنی مہینوال دی کہانی نوں وی تحقیقی نظر نال ویکھیا گیا اے۔ مڈھلی کہانی دے عنوان ہیٹھ سید ہاشم شاہ تھرپالوی ہوراں دی بیان کیتی ہوئی کہانی نوں نشر وچ بیان کیتا اے۔ کتے کتے اپنا تبصرہ وی کیتا اے تے گھاٹے وادھے دی نشاندہی وی کیتی اے۔ وکھ وکھ شاعراں ولوں کیتے گئے گھاٹیاں وادھیاں دی دس وی پائی اے۔ شاعراں ایہہ قصہ لکھن لئی وکھ وکھ صنفاں چُنیاں نیں جنہاں دی دس وی فاضل محقق نے پادتی اے۔ ایس قصے وچ یورپی، ہندوستانی تے پاکستانی زباناں وچ قصہ کاری خاص کر کے قصہ سوہنی مہینوال دی روایت دا ویرا وی کیتا اے۔ ایس کتاب وچ اردو دے 22 قصیاں دا ذکر کیتا اے جدوں کہ پنجابی دے 147 شاعراں تے نشر نگاراں (11) دا تذکرہ کیتا گیا اے۔ کتاب دا تیجا باب مرکزی باب اے جہدے وچ 435 حوالے ورتے گئے نیں۔ ایس کتاب وچ ڈاکٹر صاحب موصوف دی اپنا لکھیا ہو یا قصہ سوہنی مہینوال ”مہینوال دی وار“ وی شامل کیتا اے۔ بنیادی طور تے کم کرن دے دوران اوہناں نوں ڈیڑھ سو توں ودھ قصیاں دا مطالعہ کرنا پیا۔ اپنے کم نوں ایہناں اپنے آپ اُتے اپنا طاری کر لیا پئی ایہہ داستان اپنے منفرد رنگ وچ اوہناں دی قلم وچوں جاری ہو گئی۔ اوہناں دی ایہہ نظم یا داستان 107 شعراں اُتے مشتمل اے۔ ایہدے پہلا شعر حمدیہ، دو جا نعتیہ اے تے باقی سارے شعر داستان دے حوالے نال ای جڑے ہوئے نیں۔ ڈاکٹر اکبر علی غازی آزاد نظم وی لکھدے نیں⁽¹²⁾ مثنوی انگ وچ لکھے گئے ایس قصے دے اک صفحے توں کجھ شعر پیش نیں:

توڑنا	مشکل	سجنو	پیڑا	ہوس	دا	جال
دل	تے	قابو	رکھیا	ویکھ	پرایا	مال
مرنا	چنگا	عشق	وچ	چنگا	نئیں	اُدھال
اگلی	نسل	لئی	غازیا	بن	دی	بري
جان	دی	بازی	لا	کے	دتی	پال
توں	سوہنی	دا	مال	مہینوالیا	سوہنی	تیرا
ورلیاں	ماداں	جمدیاں	تیرے	ورگا	لال	لال
فطرت	تیری	نیک	سی	وکھرا	حسن	جمال

غازی توں دی سکھ لے مہینوال دی چال
 جان دی بازی کھیڈ کے یار دی یاری پال
 تیرے ورگے عشق دی کرنی ریس مجال
 ہر اک دے وسوں باہر اے میری کیہ مجال
 رکھ لنگوٹا صاف توں کیتا بڑا کمال
 گھر گھر دس اوئے غازی رکھن لوک خیال
 مہینوالا تیرے عشق نے غازی جیہا وِتا بھوڑ
 سچا تیرا عشق سی رتا نہیں اس وچ کُوڑ (13)

اکبر علی غازی پنجابی کھوج کاری وچ اک اوچا مقام رکھدے نہیں تے اپنے کم اُتے پورا دھیان دیندے نہیں۔ اوہناں دیاں ساریاں کھوج تے پرکھ دیاں کتاب پنجابی زبان دے اک قیمتی سرمایہ نہیں۔ خاص طور تے پنجابی قصیاں بارے اوہناں دی جانکاری بڑی اہم اے۔ جیہڑی اوہناں داناں رہندی دنیا تیک زندہ رکھے گی۔

حوالہ جات

1. طاہر خیال، مرتب، سانجھیاں سوچاں، لاہور: پرنٹ میڈیا پبلی کیشنز، 2023ء، ص: 82
2. اختر جعفری، ڈاکٹر سید، داستان پنجابی زبان و ادب، لاہور: ادارہ ثقافت اسلامیہ، 2013ء، ص: 479
3. عارف نوٹاری، سید، تلاش نارووال، لاہور: مکتبہ جدید، 2023ء، ص: 223
4. غازی، اکبر علی، ماں بولی دے وارث، گوجرانوالہ: فروغ ادب اکادمی، 2005ء، ص۔ پرنٹ لائن
5. غازی، اکبر علی، ماں بولی دے وارث، گوجرانوالہ، ص: 7
6. ایضاً، ص: 12
7. غازی، پروفیسر اکبر علی، ملکوال دے ہیرے، گجرات: روزن پبلشرز، 2013ء، متفرق صفحات
8. ایضاً، ص: 62
9. غازی، ڈاکٹر اکبر علی، سوہنی مہینوال دی روایت، لاہور: ادارہ پنجابی لکھاریاں، 2023ء، ص: 2
10. ایضاً، ص: 3
11. ایضاً، ص: 26
12. احسان اللہ طاہر، ڈاکٹر، محمد انور رانا تے دو جے، مرتبین، سہ ماہی دلچسپ گوجرانوالہ، جنوری 2020ء، ص: 31
13. اکبر علی غازی، ڈاکٹر، قصہ سوہنی مہینوال دی روایت، لاہور، ادارہ پنجابی لکھاریاں، 2023ء، ص: 573

References in Roman Script

1. Tahir Khyal, Muratab, Sanjhian Sochan, Lahore: Print Media Publications, 2023, p. 82
2. Akhtar Jafri, Dr. Syed, Dastan Punjabi Zuban-o-Adab, Lahore: Idara Saqaft-e-Islamia, 2013, p.479
3. Arif Noonari, Syed, Talash-e Narowal, Lahore: Maktaba Jadid, 2023, p. 223.
4. Ghazi, Akbar Ali, Ma Boli De Waris, Gujranwala: Farogh Adab Akadmi, 2005, p. Print Line
5. Ghazi, Akbar Ali, Ma Boli De Waris, Ibid, p.7
6. Ibid, p. 12
7. Ghazi, Prof. Akbar Ali, Malkwal De Here, Gujarat: Rozen Publishers, 2013, various pages.

8. Ibid, p: 62
9. Ghazi, Dr. Akbar Ali, Sohni Mahinwal di Rawayt, Lahore: Idarah Punjabi Likharian, 2023, p.2
- 10.Ibid, p. 3
- 11.Ibid, p. 26
- 12.Ehsanullah Tahir, Dr., Muhammad Anwar Rana ty Duj (Compilers), Quarterly Dilchasp Gujranwala, January 2020, p:31
- 13.Ghazi, Dr. Akbar Ali, Sohni Mahinwal di Rawayt, Mahwalabala, p. 573